

«نخودک»؛ مشهور ناشناخته!

مرضیه ترابی! تاریخ «مزرعه نخودک» چنان تحت تأثیر نام و شهرت عارف نامی، مرحوم «شیخ حسنعلی نخودکی اصفهانی» قرار دارد که حتی طبق باور برخی، این مزرعه نامش را از آن زاهد مشهور گرفته است. می دانیم که مرحوم نخودکی، سالیان پایانی عمر بابرکت خود را در مزرعه نخودک و سمزقند گذراند و در این مدت، مردم منطقه، هم از برکات معنوی حضور او بهره مند و هم از توانایی مثال زدنی اش در طب ایرانی و شناخت گیاهان دارویی برخوردار بودند. دانش گسترده آن زاهد عارف در طب ایرانی باعث شده بود در مداوای امراض گوناگون، تبحری خاص داشته باشد و صدا البته، این دانش و مهارت را به رایگان در اختیار افراد بی بضاعت بگذارد. با این حال نام گذاری مزرعه نخودک، ارتباطی با سکونت موقت شیخ حسنعلی اصفهانی ندارد. با وجود محدود بودن اسناد و نشانه‌های تاریخی، نخودک قدمتی طولانی و تاریخی پربردار داشته که در فراز و فرود حوادث گذشته، به فراموشی سپرده شده است. امروز کمتر کسی را می شناسیم که درباره این روستای قدیمی، اطلاعاتی در دست داشته باشد و همین مسئله ما را بر آن داشت تا از نخودک بنویسیم و گوشه‌هایی از تاریخ آن را برای اهالی مشهد و به ویژه ساکنان فعلی محدوده این مزرعه قدیمی بازگو کنیم؛ مزرعه‌ای که امروز از شرق به حوالی شهرک امام خمینی و ابتدای خیابان اثناگران، از جنوب به حاشیه شمالی بولوار شفا، از غرب به انتهای بولوار ابوطالب و از شمال به کمربندی شمالی مشهد (صدمتری یا بزگرها شهید چراغچی) محدود می شود.

● مستندات تاریخی «نخودک»

نام مزرعه نخودک در اسناد تاریخی، بی سابقه نیست. قدیمی ترین سندی که در آن اسمی از این مزرعه برده شده و نگارنده این سطور به آن دست یافته است، سندی مربوط به سال ۱۰۹۹ قمری (۱۶۷۱ خورشیدی) و دوره شاه سلیمان صفوی است که در آن به موضوع پرداخت وجوه نقدی و غیرنقدی به جمعی از مراجعه کنندگان از محل درآمد مزرعه نخودک، اشاره شده است. (سند شماره ۳۲۸۹۹ مرکز اسناد آستان قدس رضوی). این موضوع نشان می دهد که دست کم، مزرعه نخودکی از این مزرعه قدیمی از همان دوره، موقوفه آستان قدس رضوی شناخته می شده است، با این حال قدر مسلم آن است که مزرعه نخودک، به طور کامل موقوفه آستان قدس نبوده و بخش های نسبتاً درخور توجهی از آن، به مالکان خصوصی اختصاص داشته است.

نخودک قدیم، چنان که از محتوای متون تاریخی می توان استنباط کرد، از غرب به اراضی «مزرعه خایقان»، از جنوب به مزارع «میل کاری» و «نکاح»، از جنوب شرقی به مزرعه و قلعه بسیار مشهور «سمزقند»، از شرق به «قریه عطار» و از شمال به مزارع «چایش» و «کلاته بوغا» محدود می شده است. در مکتوبات رسمی و اداری دوره قاجار، کمتر نشانی از نخودک وجود دارد. فی المثل نمی توان نام آن را در سند بسیار مهم «کنایچه میان ولایت» یا «کنایچه تبادلگان» که در دوره ناصرالدین شاه نوشته و در آن نام مزارع و روستاهای این مناطق ثبت شده است، یافت. اما با در نظر گرفتن موقعیت جغرافیایی این مزرعه در برابر مسیر «گشک رود»، می توان حدس زد که مزرعه نخودک، از «گشک رود» منشعب می شده و مانند «خایقان» و دیگر مزارع حاشیه این رود خانه باستانی، دارای آب و هوایی معتدل بوده است.

مهدی سیدی در کتاب «جغرافیای تاریخی شهر مشهد»، وسعت مزرعه نخودک را چیزی در حدود سیصد هکتار زمین زراعی می داند که در دوره های متأخر، با هفتاد

خانوار رعیت عمدتاً بیرجندی و نهبندان‌ی به صورت روستایی حاصل خیز و سرسبز، با باغی دلگشا در حاشیه شمالی شهر مشهد وجود داشته» که بعد از احداث بزگرها شمالی مشهد - مشهور به «صدمتری» - به بخشی از شهر تبدیل می شود. سیدی در کتاب خود، محل قرار گرفتن «قلعه نخودک» را داخل «ابوطالب ۵۷»، در جنوب محور «صدمتری» می داند. در مزارع قدیم، قلعه، مکان زندگی کشاورزان و رعایای مشغول به کار در مزرعه بوده و آن ها با زن و فرزند خود در این مکان ساکن می شدند. مالکان با استفاده از این شیوه، هم به رعایا خدمات جانبی می دادند و هم می توانستند در موقع لزوم، از همه ظرفیت خانوادگی کارگران بهره مند شوند که این بهره مندی، گاه به ورطه سوء استفاده و استثمار کشیده می شد. موضوعی که البته ارتباطی به نوشتار حاضر ندارد. یکی از سوالاتی که ممکن است درباره تاریخ «نخودک»، به ذهن خوانندگان متبادر شود، دلیل نام گذاری آن است. آیا نخودک به دلیل کاشت گیاه «نخود»، به این نام معروف شده بود یا دلیل دیگری برای نام گذاری آن وجود داشت؟ در این باره هر حرف و سخنی، بیش از حدس و گمان نخواهد بود؛ چون دلیل متقن و قابل اتکالی برای علت نام گذاری در اختیار نداریم. شاید این نام گذاری، حکایت از کوچک بودن قلعه این مزرعه یا رنگ خاص دیوارهای آن داشته است. اما این ادعا نیز، با راز دایره حدسیات فراتر نمی گذارد.

● گشکش بر سر مرزهای «نخودک»

معدود اسناد به جامانده که در آن ها به نام مزرعه نخودک اشاره شده است، نشان می دهد که تعیین محدوده اراضی این مزرعه، در حدود یک قرن گذشته، از چالش های اصلی روابط ساکنان و مالکان آن با مزارع هم جوار بوده است. دلیل این مسئله، احتمالاً وجود زمین های دارای مالک حقیقی در کنار اراضی موقوفه بوده است. در قدیم، سازوکار مساحی و نشانه گذاری محدوده اراضی، بیشتر به عوارض

طبیعی و مکان های شناخته شده اتکا داشت و این دو عامل با تغییر خود در گذر زمان، اسباب اختلاف بر سر حدود اراضی را فراهم می کرد. این مسئله به ویژه در دوره پهلوی اول و با اجرای قانون ثبت اسناد و املاک کشور در سال ۱۳۰۵ خورشیدی، بیشتر به چشم آمد و حادث شد. اسنادهای موجود در مرکز اسناد آستان قدس رضوی نشان می دهد که دست کم بین سال های ۱۳۰۷ تا ۱۳۱۵ خورشیدی، مالکان مزرعه نخودک با مزارع هم جوار دائم در کشمکش و درگیری بوده اند. این دعوا از سال ۱۳۰۷ خورشیدی با «حضاریه اداره ثبت اسناد و املاک در خصوص ثبت و تحدید حدود مزرعه کلاته بوغا» در شمال مزرعه نخودک آغاز شد.

این دو مزرعه که از اراضی حاصل خیز حاشیه کشف رود بهره مند بودند، بر سر حدود و حدود املاک در منطقه به مشکل برمی خوردند، تا جایی که محمد ولی اسدی، نایب التولیه وقت آستان قدس، ناچار به مداخله می شود و به روشی که از آن اطلاعی نداریم، دعوا را فیصله می دهد! اسناد شماره ۶۶۴۹۲ مرکز اسناد آستان قدس رضوی.

با این حال، دعوای مربوط به محدوده اراضی در این منطقه، مانند آتش زیر خاکستر باقی می ماند تا اینکه در سال ۱۳۱۴ خورشیدی، با طرح شکایت ساکنان مزرعه نخودک مبنی بر تعرض ساکنان مزرعه سمزقند به محدوده اراضی آن ها، به اوج خود می رسد. این غائله که احتمالاً به زد و خوردی جدی انجامیده، بازم با ورود نایب التولیه وقت آستان قدس رضوی - احتمالاً محمد ولی اسدی که در آخرین روزهای حضورش در کسوت نایب التولیه بود و البته در واپسین ایام حیاتش، پیش از اعدام متهم به دخالت در ماجرای مسجد گوهرشاد بود - ختم می شود، اما اصل دعوا به قوت خود باقی می ماند و یک سال بعد از آن، در دوران نیابت تولیت فتح...، پاکروان، ماجرای دعوا بر سر تحدید اراضی، این بار در مرزهای غربی مزرعه نخودک، میان این مزرعه و مزرعه «خایقان» تکرار می شود

و مشکلات بی شماری را به وجود می آورد. یاد و نشانی از مالکان قدیمی درباره مالکان مزرعه نخودک هم، اطلاعات ما چندان گسترده نیست. می دانیم که باغ های زیبا و مزارع حاصل خیزی در اراضی این منطقه وجود داشته است که افراد مختلفی مالکیت آن ها را در اختیار داشته اند، مثلاً طبق سند شماره ۲۴۱۱۳ مرکز اسناد آستان قدس رضوی، مربوط به دوره قاجاریه، «هاشم ترک برنج فروش»، یکی از بازاریان مشهد، مالک بخشی از مزرعه نخودک بوده و قسمتی از گاه مورد نیاز آستان قدس را از همین مزرعه تأمین می کرده است. از مالکان شناخته شده متأخر مزرعه نیز می توان به خانواده های شهیدی و حبیب الهی اشاره کرد. با این حال شواهدی قابل مطالعه در اختیار داریم که نشان می دهد نزاع بر سر مالکیت بخش هایی از اراضی نخودک، در سال های میانه دهه ۱۳۵۰ خورشیدی وجود داشته است. طبق گزارشی که بیشتر به «پورتاز» شبیه است و روزنامه خراسان در ۲۴ بهمن ۱۳۵۷ منتشر کرده است، ظاهراً شرکتی ساختمانی، بخش های وسیعی از اراضی مزرعه را با هدف تبدیل آن به یک شهرک مسکونی با موضوع تولید مسکن ارزان خریداری می کند، اما اختلاف بر سر وسعت مالکیت، کار را به دعوای حقوقی می کشاند. مالک شرکت مزبور، در گزارش خود به روزنامه خراسان، مدعی می شود که جریانی با حمایت «عبدالرضا پهلوی»، یکی از برادران شاه مخلوع، دست به لابیگری زده و او را از حق مالکیتش در این منطقه، محروم کرده است. از فرجام این پرونده که ابعاد آن بر ما نامعلوم است، اطلاعی نداریم. محدوده جنوبی اراضی نخودک، جایی در حاشیه شهرک امام خمینی فعلی، در سال های نخست دفاع مقدس، به کمب موقت اسکان جنگ زدگان تبدیل شد. استقراری که خیلی زود با سکونت دادن آن ها در دیگر نقاط مشهد، مانند خانه های سازمانی نیروی هوایی (شهرک شهید بهشتی فعلی) به پایان رسید.

نمایی از اراضی نخودک در دهه ۹۰

تصویر هوایی از محدوده نخودک در اوایل دهه ۹۰

و مشکلات بی شماری را به وجود می آورد.

● یاد و نشانی از مالکان قدیمی

درباره مالکان مزرعه نخودک هم، اطلاعات ما چندان گسترده نیست. می دانیم که باغ های زیبا و مزارع حاصل خیزی در اراضی این منطقه وجود داشته است که افراد مختلفی مالکیت آن ها را در اختیار داشته اند، مثلاً طبق سند شماره ۲۴۱۱۳ مرکز اسناد آستان قدس رضوی، مربوط به دوره قاجاریه، «هاشم ترک برنج فروش»، یکی از بازاریان مشهد، مالک بخشی از مزرعه نخودک بوده و قسمتی از گاه مورد نیاز آستان قدس را از همین مزرعه تأمین می کرده است. از مالکان شناخته شده متأخر مزرعه نیز می توان به خانواده های شهیدی و حبیب الهی اشاره کرد. با این حال شواهدی قابل مطالعه در اختیار داریم که نشان می دهد نزاع بر سر مالکیت بخش هایی از اراضی نخودک، در سال های میانه دهه ۱۳۵۰ خورشیدی وجود داشته است. طبق گزارشی که بیشتر به «پورتاز» شبیه است و روزنامه خراسان در ۲۴ بهمن ۱۳۵۷ منتشر کرده است، ظاهراً شرکتی ساختمانی، بخش های وسیعی از اراضی مزرعه را با هدف تبدیل آن به یک شهرک مسکونی با موضوع تولید مسکن ارزان خریداری می کند، اما اختلاف بر سر وسعت مالکیت، کار را به دعوای حقوقی می کشاند. مالک شرکت مزبور، در گزارش خود به روزنامه خراسان، مدعی می شود که جریانی با حمایت «عبدالرضا پهلوی»، یکی از برادران شاه مخلوع، دست به لابیگری زده و او را از حق مالکیتش در این منطقه، محروم کرده است. از فرجام این پرونده که ابعاد آن بر ما نامعلوم است، اطلاعی نداریم. محدوده جنوبی اراضی نخودک، جایی در حاشیه شهرک امام خمینی فعلی، در سال های نخست دفاع مقدس، به کمب موقت اسکان جنگ زدگان تبدیل شد. استقراری که خیلی زود با سکونت دادن آن ها در دیگر نقاط مشهد، مانند خانه های سازمانی نیروی هوایی (شهرک شهید بهشتی فعلی) به پایان رسید.

مردی را که دست به خودکشی زده بود، آن قدر کتک زدند تا مرد!

عجیب ترین و کم سابقه ترین حادثه خودکشی در ایران

اردلان تیترو توضیح روی تیترو که برای این خبر آمده است، بخشی از قصه را روایت می کند، اما ماجرا در عین طنز پنهانی که دارد، بسیار دردناک است. ماجرای این مرد نگویند بخت را که در بهیمان اتفاق افتاده، روزنامه «اطلاعات» در سال ۱۳۵۰ منتشر می کند و می نویسد: «بهیمان، عده ای از اهالی بهیمان، مردی را که با خوردن چند قرص، دست به خودکشی زده بود، در مقابل دیدگان برادرش، آن قدر کتک زدند تا جان سپرد.

این مرد که محمد حسین نام داشت و دارای دوزن و هفت فرزند بود، پس از خوردن قرص های سمی به امامزاده شاه فضل بهیمان رفت و در حالی که پارچه تیره رنگی به سر و صورت خود بسته بود، زیر پلکان امامزاده مخفی شد تا کسی او را نبیند و قرص ها اثر خود را روی او بگذارند و او بمیرد. پس از اختفای محمد حسین در زیر پلکان، چند نفر او را دیدند و به گمان اینکه سارق است، با تنی چند او را به باد مشت و لگد گرفتند. جالب اینکه

منبع: مرکز اسناد آستان قدس رضوی

تقویم تاریخ

۱۳۸۱ خورشیدی: دارالقرآن الکریم آستان قدس رضوی در مشهد با هدف ترویج قرآن کریم در مدرسه علمیه «دودر» واقع در صحن جمهوری خواست اسلامی افتتاح شد.

۱۳۲۴ خورشیدی: دولت وقت ایران، دو هیئتار و اطمینان از پایان یافتن جنگ جهانی دوم، ضمن یادداشتی از دولت های انگلستان، شوروی و آمریکا خواست طبق وعده های که داده بودند، نظامیان خود را از ایران خارج کنند.

۱۹۵۴ میلادی: پارتیزان های ایتالیایی و بیشتر کمونیست اجساد بنیتو موسولینی، معشوقه اش کلارنا پتاچی، و یازده مرد دیگر را که در نقطه ای درودست تیرباران کرده بودند، به میلان بردند و از بالکن یک ساختمان به صورت وارونه آویزان کردند تا مردم تماشا کنند.

چرخ در روستای روئین اسفراین که هشتاد و پنج ساله است پایتخت نساجی خراسان

هادی دقیق با فصل بهار، قروغمزه های طبیعت هم شروع می شود. اصلاح شدن نسیم اردبیهشت از روی پوست آدم، حس عجیبی دارد. درختان هم انگار در این فصل شاخه هایشان را برای رقص، بلند می کنند تا با حرکت چمن های زیر پایشان و پیچیده شدن موسیقی صدای پرندگان و آب رونده به جای نی و تنبور، رقص سماعی و تماشایی را ببینیم. در این بین حتی در سرزمین های گرمسیری هم چشمه از زمین می جوشد و رود جاری می شود و... با این حال، با وجود اینکه چند سالی است خشک سالی گریبان طبیعت را و تبعات آن نیز دامن ما را گرفته است، هنوز طبیعت اردبیهشت عشوهرگرمی می کند.

در این ستون می خواهیم یکی از مقاصد گردشگری کم نظیر خراسان را معرفی کنیم؛ روستایی که در ترکیبی شگفت انگیز با طبیعت، یک آرام بخش جادویی برای انسان ها فراهم کرده است؛ به ویژه برای آن ها که روزها و هفته ها در شهرها و کلان شهرها، لایه لای دود قدیم زده اند و زیر سروصدای سراسام آور شهرها، تنششان فرسوده و روانشان افسرده شده است؛ روستای گردشگری روئین در شهرستان اسفراین خراسان شمالی و بر دامنه کوه های آلاذغ قرار دارد. برای اینکه از مشهد به این روستا برویم، دو مسیر پیش رو داریم؛ یکی مسیر دشتی که از شمال نیشابور و شهر فیروزه می گذرد و به اسفراین و سپس به روئین می رسد و دیگری، مسیر کوهستانی که از جنوب بجنودیس از چندگذرانه به روئین می رسد. درکل، روستای روئین در دره ای شرقی غربی قرار گرفته است. وقتی از جاده اصلی بجنودر به اسفراین، وارد مسیر روستا شویم، ابتدا دهنه دره وسیع تر است و با عبور از روستاهای عراقی و محمودی، به باریک ترین بخش دره می رسیم که روستای روئین در آنجا قرار دارد. بافت تاریخی روستا، بهار ۱۳۸۷، در فهرست آثار ملی ثبت شد؛ بافتی که قدمتش به سده های میانی دوره اسلامی می رسد.

● روستای پلکانی روئین؛ شهر نساجی

روستای پلکانی روئین در منطقه ای کوهستانی قرار دارد و دارای زمستان هایی سرد و پربرف و تابستان هایی معتدل است. درکل اگر روزهای سرد این منطقه کوهستانی را ندیده بگردیم، هوای اینجا همیشه بهاری است. آب فراوان و ورود دائمی روستا به باغ هایش چنان رونق داده است که تقریباً هیچ فصلی از سال نیست که باغ های روستا محصول نداشته باشند. از محصولات باغی روستای روئین می شود به سیب، گلابی، گردو، انگور، گیلاس، هلوزردآلو اشاره کرد. همچنین درخت های چنار قدیمی روستا که نشان دهنده تاریخ دار بودن و شناسنامه آن هستند، بر ویژگی های طبیعی آن افزوده اند.

با تلاش اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری خراسان شمالی، روستای پلکانی روئین سال ۱۳۹۱ از روستای هدف گردشگری به منطقه نمونه ملی گردشگری ارتقا یافت. از هنرهای این روستا که امروز زبان زیادی به آن مشغول هستند، نساجی است. به طوری که چادرش، چتایی، حوله و دستمال بافت دست این زنان، جزو سوغات این روستاست.

روئین در سال ۱۳۹۹، اولین روستای نساجی سنتی و پایتخت نساجی کشور، شناخته و انتخاب شد. اینجا بافندگان، هم به شکل سنتی و هم به صورت صنعتی، این میراث را ادامه می دهند، به طوری که خانوارهای بسیاری در این روستا در حوزه نساجی مشغول فعالیت هستند و صنعت نساجی سنتی آن، مهر اصالت بونسکورا دریافت کرده است.

همه این جاذبه ها سبب شده است بخش بزرگی از روستا را سنگ فرش کنند و برای یکدست شدن نمای خانه های آن بکوشند و این منطقه نمونه گردشگری روز به روز پیشرفت کند. با این حال اینکه روستای روئین در مسیر جاده های اصلی کشور نیست، کمی از اهمیت گردشگری آن کاسته است و حتی مصالح جدید هم در بخشی از خانه های روستا، چشم انداز آن را خراب می کند. روی هم رفته، روئین پلکانی و نساجی اش، امروز زبانزد گردشگری خراسان شمالی و حتی کشور است.

● منطقه نمونه گردشگری

با گذشت چندین سال از طرح های گردشگری که در روستا اجرا شده، روئین حالا به یک مقصد گردشگری درخور در خراسان شمالی تبدیل شده است. به گفته اهالی روستاهای اطراف روئین، اثر اقتصادی این هدف گردشگری بودن در آن روستاها هم محسوس است. امروز روئین چندین بومگردی و اقامتگاه دارد و چشم انداز خوبی برای گردشگری اش می شود تصور کرد. همچنین تاریخ منطقه به دلیل نزدیکی این روستا به ارگ تاریخی بلقیس در جنوب اسفراین، از اهمیت فراوانی برخوردار است. در ارگ بلقیس، لایه های استقرار از اواخر دوره ساسانی تا دوره صفویه به دست آمده است، حتی در حوالی منطقه و کمی آن سوتر در سنخواست، داده های دوره فرغ هم پیدا شده است.

با وجود این ها، روستای روئین را شکل پلکانی و نساجی اش، خاص و به منطقه نمونه گردشگری تبدیل کرده است و در سال های گذشته، اداره کل میراث فرهنگی، بخش زیادی از خانه های روستا را مرمت کرده است و همچنان هم جسته گریخته خبرهای مرمت آن به گوش می رسد.

شهریار
SHAHIRARANEWS.IR
شماره ۱۵
۱۳۹۵ خرداد ۱۴۳۰
۲۳۳۰ شماره تماس

۱۵

تاریخ و هویت